

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI. **MEHDİLİK** SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Mehmet TIRAŞCI

Doç. Dr. Hasan ÖZALP

Ar. Gör. Maruf ÇAKIR

SİVAS/2018

MEHDİLİK MESELESİNİ NASIL ANLAYALIM?

Prof. Dr. Hasan Onat

Hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum. Bu konferansın amacı mehdilik meselesini anlamaya çalışırken hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili bir farkındalık yaratmaktır. Maalesef her konuda kolayca kutuplaşabilen bir toplum haline geldik. Her soruna öncelikle kabul ya da ret mantığı ile yaklaşıyoruz. Birbirimizin görüş ve düşüncelerini bırakın anlamak için çaba sarf etmeyi, dinlemeye bile tahammül edemiyoruz. Anlamak ve doğru anlamlandırmak, anlamı bulmak insan için en temel ihtiyaçlardan birisidir. Eğer kıyamet alameti arayacak isek, insanların birbirlerini anlamamak için çaba sarf etmeleri, birbirlerini dinlemeye katlanamamaları iletişim kanallarının bütünüyle tıkanmasına yol açacağı için, bir tür kıyamet alameti olarak değerlendirilebilir. Görebildiğimiz kadarıyla mehdilik konusundaki tartışmaların çoğu da “Mehdiye inanmıyor musun?”, “Yoksa mehdiliği ve hadisleri inkâr mı ediyorsun?” gibi, tepkisel liğin ürünü olan, anlamaksızın mahkum etmeyi esas alan bir üslupla sürdürülmektedir. Bilimsellikten ve sağduyudan uzak bu tür yaklaşımlar konunun sağlıklı tartışılmasına ve doğru anlaşılmasına imkân vermemektedir. Oysa bu mesele hem geçmişteki tezahürleri hem de muhtemel gelişmeler açısından üzerinde ciddi olarak durulmayı hak etmektedir.

İşin başında bir gerçeği hemen hatırlatmak istiyoruz: Mehdilik meselesine ve mehdinin geleceğine ister inanın, ister inanmayın; hangi mezhepten, cemaatten, tarikattan olursanız olun, Müslümanların %12-15’ini oluşturan Şii’ler 12. İmam Muhammed Mehdi’nin halen sağ olduğuna, (1184 yaşında) kıyametten önce gizlendiği yerden çıkarak insanların arasına döneceğine inanmaktadırlar. Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Sünni anlayışı benimseyenler arasında da bir ‘kurtarıcı’ beklentisi mevcuttur. Türkiye’de bile pek çok tarikat kendi liderinin “mehdi” olduğunu iddia etmektedir. Maalesef Türkiye’deki “kurtarıcı beklentisi”nin niteliği, hangi gruplarda konunun nasıl ele alındığı, hangi grupların mehdinin askeri olarak eğitildikleri, ne kadar insanın böyle bir beklentiyle yaşadığı gibi hususlarda elimizde ciddi bilimsel veriler mevcut değildir. Sanıyorum İlahiyat Fakültelerindeki Kelam, İslam Mezhepleri Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi gibi alanlar, kendi perspektiflerinden bu konuda ciddi araştırmalar yapabilirler, hatta çoktan yapmış olmalıydılar. Bu hususla ilgili yapılacak bilimsel araştırmaların sorumluluk bilinci gelişmiş aydınlar kadar karar vericilerin ve politika

yapıcıların da yolunu aydınlatacağını düşünmekteyiz. Bu itibarla konu hem Türkiye hem de İslam dünyası açısından hayati önem taşımaktadır.

Mehdilik konusu ile ilgili hayati önem taşıyan bir başka mesele, konu ile ilgili kavramların ya rastgele veya bu inancı pekiştirmek amacıyla özünden sapıtılarak kullanılıyor olmasıdır. Bu konuda “Ehli Sünnet ulemasının icmaı vardır”, “İlgili hadisler ‘mütevatir’dir” gibi sık kullanılan ifadeler örnek olarak alınabilir. Oysa böyle bir icma olmadığı gibi “icma”yı imanla irtibatlandırmak Kur’an’a aykırıdır. Hadis ilmiyle azıcık da olsa ilgilenmiş olan herkes mehdilik ve kıyamet alametleri ile ilgili hadislerin bırakın “mütevatir” olmasını, eski âlimler tarafından bile “uydurma” olabileceği konusunda uyarıların yapıldığını bilir. Ne var ki iman konusu addedilen herhangi bir hususta kişilerin imanı ne kadar zayıf ise, ona başkalarını da inandırarak, inananların çokluğu üzerinden kendi imanına dayanak bulma çabası bir o kadar güçlü ve etkili olmaktadır. İmanın akılla ve bilgiyle irtibatı koptuğu zaman her şeyi iman gibi görmek de, insanların saf imanlarını sömürmek de kolaylaşmaktadır. Bu bakımdan sadece bu konu ile ilgili olarak değil, din alanının tamamında eleştirel düşüncenin geliştirilmesine, insanların bağımsız düşünebilme imkânının sağlanmasına ihtiyaç vardır.

Kurtarıcı beklentisi ile ilgili kavramların muhtevası ve kullanılma biçimi kadar önemli olan bir başka husus da konu ile ilgili bilgilerin gerek kaynakları, gerekse içerikleri bakımından ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirilmesinin bir tür zorunluluk olduğu gerçeğidir. Mehdilik konusunda Kur’an’da açık seçik herhangi bir bilginin olmadığı bilinmektedir. Herhangi bir konu Kur’an’da açıkça iman esası olarak yer almıyor ise, ona iman meselesi gibi bakmak Kur’an’a aykırı olacağı gibi, Müslümanların konu hakkında farklı görüş ve düşüncelere sahip olmaları da, bu meselesinin en fazla “yorum” veya “anlayış” bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kur’an’ın dışındaki her türlü bilgi, hangi kaynaktan yer alırsa alsın, kim söylemiş olursa olsun, beşeri bilgi kategorisinde yer alır ve her türlü tenkit ve tahlile açıktır. Hal böyle iken mehdilik meselesinin iman esası gibi telakki edilmesi eleştirel düşüncenin önünü kesmekte; günah veya dinden çıkma korkusu sömürü ve ticareti kolaylaştırmaktadır.

Eğer İslam’ın içinden bakarak, yani Müslüman olduğumuz iddiası ile mehdilik konusuna eğiliyor isek, bu konudaki her türlü görüşün, inanışın ve düşüncenin en nihai aşamada “yorum” olduğunu bilmek durumundayız. Herhangi bir “yorum” yanlış bile olsa, “yorum”dur ve saygı ile karşılanmak, anlaşılacak durumundadır. Ebu Hanife’ye atfedilen bir ifadeyi hatırlatmak isteriz: “Tenzilin inkârı söz konusu olmadıkça, te’vilin inkârı küfrü gerektirmez.” Sadece bu konu ile ilgili olarak değil, hayatımızdan “tekfir”i çıkartmadıkça, “tekfir” hastalığından kurtulmadıkça Müslümanların yaşadıkları yerlere barış ve

huzur gelmeyecektir. Adaleti Mehdi'den bekleyenlerin bir anlamda sorumluluktan kaçtıklarını düşünecek olursak, Müslüman olmanın bize yüklemiş olduğu en mühim sorumluluğun "adelet" olduğunu, onu ihmal ettiğimiz için, yaşadığımız her yerin acı, kan ve gözyaşı ile dolu olduğunu daha iyi anlayabiliriz. Adalet Tanrısal yaratmanın, insan aklının, ahlakın, dinin ve hukukun kurucu ilkesidir. Adaletin ve özgürlüğün olmadığı bir yerde İslam'dan söz etmenin hiçbir anlamı yoktur.

1. Kurtarıcı Beklentisinin Bazı Boyutları

"Kurtarıcı beklentisi"ni doğru anlayabilmek için öncelikle onun hemen her kültürde karşımıza çıkan bazı temel niteliklerini ve farklı tezahürlere yol açan boyutlarını hatırlamakta fayda vardır. Böyle bir beklentinin hemen her çağda ve toplumda varlığını hissettirmesi, konunun insanın doğası ile irtibatlı olduğunu akla getirmektedir. İnsanla bağlı olarak da bireysel ve toplumsal boyutlardan söz edilebilir. Tarihi boyut da elbette göz ardı edilemez. Bu bağlamda kurtarıcı beklentisinin dini ve siyasi boyutunun da iç içe geçmiş olduğunu belirtmekte fayda vardır. Nitekim Müslümanların üretmiş oldukları gelenekte bile mehdiliği inanç meselesi gibi gören insanlar ve örgütlü yapılar mevcuttur.

"Kurtarıcı beklentisi"nin insanın sosyal bir varlık oluşundan kaynaklanan bireysel ve toplumsal boyutları vardır. Güç durumunda kalan her insan doğal olarak bir çıkış yolu arar. Bu bağlamda mucize beklemek de dâhil olmak üzere umut ışığı olabilecek her şey çıkış yolu olarak görülebilir. Üstesinden gelemeyeceğimiz sorunlar bizi kendi dışımızdan destek arayışlarına yöneltir. Sorunların ağırlığı, geleceğin belirsizliği ile bütünleşince yardım beklentisi birey planında bir tür "kurtarıcı" beklentisine dönüşebilir. Sorunlar bireysel boyutu aştığı zaman umutsuzluk da, dış destek ve mucize beklentisi de toplumun tüm katmanlarında varlığını hissettirir. Biriken sorunlar herhangi bir toplumun varlığını tehdit etmeye başlamışsa, belirsizlik gittikçe derinleşiyorsa, insanların herhangi bir şeyi başarabilecekleri konusunda kendilerine güvenleri tükenmişse, varoluşsal kaygılar doğal olarak Tanrı tarafından desteklendiğine inanılan bir "kurtarıcı" beklentisini beraberinde getirebilir.

Kurtarıcı beklentisi birey ve toplum planında tezahürleri farklı olsa da hemen her toplumda temsilci bulabilen bir husustur. Beklentinin geçmişte ve günümüzde daha çok "din"le irtibatlı olarak dile getirilmesi bizi yanıltmamalıdır; kurtarıcının toplumun içinde bulunduğu koşullarda hayati önem taşıyan sorunlarına çözüm bulması beklenmektedir. Başta ekonomi olmak üzere sağlık, iktidar meselesi, hukuk, temel hak ve özgürlükler gibi hususlar ağır sorun haline gelebilir. Sorunların insani çabalarla üstesinden gelinemeyeceği kanaati hâkim olursa, kurtarıcının Tanrı tarafından görevlendirilmiş olduğu algısı öne çıkar. Toplumdaki kurtarıcı beklentisini kullanmak isteyen bazı kimseler de

sorgulama süreçlerini etkisiz kılabilmek, etrafındakilerin kayıtsız şartsız itaat etmesini sağlayabilmek ve “karizma”sını artırmak için kendisinin Tanrı tarafından görevlendirilmiş olduğunu iddia ederek kendine durumdan vazife çıkarabilir.

Konunun dini boyutu çoğu zaman ön planda olsa da, işin özünün siyasi güç ve iktidarla ilgili olduğunu görmezden gelmek mümkün değildir. Son tahlilde beklenen kurtarıcı -ister gizlilik halinde yaşayan, ister başka bir kimse olsun- ortaya çıkacak, savaştacak, galip gelecek, iktidarı ele geçirecek ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Belki de bu sebepten mehdilik iddiası ile ortaya çıkanların çoğu iktidar talebiyle hareket etmişlerdir. Gerek Şii, gerekse Sünni gelenekte mehdiden beklenen de her ne kadar hâkimiyeti beş, yedi, dokuz yıl gibi kısa bir zaman dilimiyle sınırlandırılmış olsa da, iktidar olması ve toplumu adaletle yönetmesidir. Buradaki “iktidar” daha çok ezilmişlerin ve mağdurların umutlarını her koşulda diri tutmayı amaçlıyor görünmektedir; fakat adalet gibi yüksek bir ilkeyi öne çıkartıyor olması kitlelerin kolayca harekete geçirilmesini ve yönlendirilmesini sağlayan bir nitelik taşımaktadır.

Kurtarıcı beklentisi ve adalet arasındaki irtibatın sağlıklı olmadığını bilmekte fayda vardır. Tanrısal yaratmanın, aklın, ahlakın, dinin ve bilimin kurucu ilkesi olan adaletin herhangi bir kurtarıcıyla bağlantılı hale getirilmesi her şeyden önce “adalet”in doğasına aykırıdır. Adaletin gerçekleştirilmesinden, her yerin adaletle doldurulmasından söz edilecek ise, bunun öncelikle insanda ve bireyde ortaya çıkacağı, adaletle ilgili gerekli sorumluluk bilincine sahip olmayan toplumları hiç kimsenin adaletli bir şekilde yaşatamayacağı bilinmek zorundadır. Adaletin her ne sebeple olursa olsun tüketilmesinin insanlık için bir beka sorunu olduğunu / olacağını düşünmekteyiz.

Mehdi beklentisinin adaletten umudunu kesen insanların kıyamet öncesi tutunmak istedikleri son “dal” olarak anlaşılmasının da mümkün olduğuna işaret etmekte fayda görüyoruz. Adaletin varoluşsal boyutu, onun bu dünyada gerçekleştirilmesinin bir zorunluluk gibi insanın bilinçaltında yer ettiğini akla getirmektedir. Allah’ın adil olduğuna inandığımıza göre ahirette adaletten kuşku duymaya gerek yoktur; fakat insanoğlu ilahi adaletin bu dünyada da tecelli ettiğini görmek istemektedir. Mehdi’nin Allah tarafından görevlendirileceği hususu bu talebin bir tür tezahürü olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de adaletle bu dünyada, insan olabilmek ve insanca yaşayabilmek için ihtiyaç vardır. Ancak mehdi anlayışına sahip olan toplumlar bunun bireysel ve beşeri çabalarla olacağına inanmak yerine bunun ilahi bir müdahale ile gerçekleşeceğini kabul etmektedirler.

Konunun bir başka boyutu “belirsizlik”le irtibatlıdır. Belirsizlik insanoğlunu her zaman korkutmuştur. “Din”in inanç boyutunu aşarak kurumsallaşması, kehanetin hemen her toplumda kendine yer bulması, metafizik çabalar,

bilim ve bilimsel arayışlar belirsizliğin daha az korkutucu olmasını, korkunun kontrol edilebilir düzeylerde tutulmasını sağlamaya yönelik arayışlar olarak değerlendirilebilir. İnsanoğlu hiç olmazsa hâkim olduğunu düşünebileceği alanlar yaratarak, her ne kadar son tahlilde kendi düşünsel dünyasını sınırlandırmış olsa da, kendisini biraz daha güven içinde hissetmekten hoşlanmaktadır.

Bu korkunun üstesinden gelebilmek için öncelikle güvenilebilir bilgiye ihtiyaç vardır. Herhangi bir bilginin “güvenilebilir” olması öncelikle kaynaklarının, üretim süreçlerinin ve muhtevasının bilinmesine bağlıdır. En nihai aşamada bilginin güvenilirliğinin tek belirleyicisi hiç kuşkusuz insan aklındır; akıl her zaman insana doğruyu gösterir. Ancak aklın yaptırım gücü yoktur; doğrunun, hakikatin ne olduğunu bilmek, doğru olanı tercih etmek, doğruyu yapmak anlamına gelmemektedir.

Kurtarıcı beklentisinin düşünsel arkaplanını anlayabilmek için üzerine oturduğu bilgi zeminini ve zihniyet yapısını derinlemesine tahlil etmek gerekmektedir. Mehdiyi Şii anlayışta yer alan 12. İmam olarak düşündüğümüzde zaten Allah tarafından görevlendirilmiştir; masumdur, sözleri Hz. Muhammed’in sözleriyle ve Kur’an’la eşdeğerdedir. Bilgi boyutunda “vahyin sürekliliği” anlayışının etkin olduğu görülür. Bütün imamlar Allah’tan özel bilgi (vahiy) alırlar. Sünni gelenekteki mehdi anlayışında benzer şekilde Allah tarafından görevlendirilme vardır; tasavvufi zeminde vahyin sürekliliği fikri ilham, keşf ve keramet olarak adlandırılır. Mehдинin bilgi kaynağı da Tanrı’dır.

Mehdilikle ilgili düşünce, tutum ve tavırların arkasında “batını” zihniyetin yattığını söylemek pek yanlış olmasa gerektir. Bu zihniyetin temelinde Tanrı tarafından “seçilmiş-görevlendirilmiş” olmak, Tanrı’dan özel bilgi alarak her şeyin görünmeyen, gizli yönünü, iç yüzünü (batın), sıradan insanların bilemeyeceği hususları, hakikati ve geleceği bilmek yatar. İddia edilen bilgi akışını biraz önce dikkat çektiğimiz “vahyin sürekliliği” anlayışı sağlar. Batını zihniyet, nasıl işlediği, hangi tür delillerle iş yaptığı bilinmediği için, “mana”yı önceleyen; bilinmezler üzerine kurulduğundan sonuçlarının denetlenmesi mümkün olmayan bir zihniyettir. Bu zihniyette “Mana”nın öncelenmesi, Kur’an ayetlerinin lafızların ötesinde bir batını / gerçek anlamının olduğu, bunun da yine Allah tarafından bildirildiği iddiasını içinde barındırmaktadır.

Mehdilik meselesine her insanın bakışı farklı olabileceği gibi, hangi disiplinin perspektifinden bakıyor isek, ona göre birbirinden oldukça farklı anlayışlara ulaşmak da imkan dahilindedir. Sosyoloji onunla ilgili tezahürleri anlamaya çalışırken, Antropoloji bu fikrin köklerini bulmaya gayret eder; Kelam İslam’daki yerini tespit etmeyi amaç edinir. İslam Mezhepleri Tarihi ise Mehdilik meselesini bir “vakıa” olarak ele alır; yargılamaksızın konuyu anlamaya çalışır. Sağlıklı verilere ve çözüm odaklı bilimsel tespitlere ulaşabilmek disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir. Bilimin istikametinin de disiplinlerarası işbirliğine işaret ettiğini

söyleyebiliriz. Bu bağlamda Müslüman gelenekteki “Mehdilik”le ilgili tezahürlerin tespiti; konunun ve ilgili tartışmaların İslam Düşüncesi’ne ne tür katkıları olduğu; bu hususla ilgili tecrübelerden ne tür dersler elde edilebileceği gibi sorunların cevabı sorumluluk bilinci yüksek ve adaletli bilim insanlarını beklemektedir.

Mehdilik meselesi ile ilgili pek çok kitap ve makale yazılmıştır. Çalışmaların önemli bir kısmının konuyu anlamaktan çok red veya kabul amacıyla yapılmış olduğunu söylemek pek yanlış olmasa gerektir. Ancak ortada bir gerçek vardır: Geçmişte de, bugün de Müslümanlar arasında bir kurtarıcı beklentisi hep var olmuştur. Konunun İslam’daki yeri, bilgi kaynakları, iman esas olup olmadığı elbette tartışılmalıdır. Daha da ilerisi İslam şeffaf bir dindir; gizlisi, saklısı yoktur; akıldan, eleştiriden uzak tutulması gereken herhangi bir şey İslami olamaz. Kur’an’ın esas aldığı iman bilgi temellidir; İslam kendisini akılla temellendiren bir dindir. Elbette inanç boyutu sadece ve sadece bireyi ilgilendiren bir husustur; ancak imanın bilgi boyutu her zaman tartışmaya açık olmak durumundadır. Bu bakımdan mehdilikle ilgili tartışmaların da -dinin özüyle irtibatlı görülsün veya görülmesin- her ne sebeple olursa olsun iman-küfür meselesi gibi yapılması hem hiç kimseye bir şey kazandırmaz, hem de İslam’ın ruhuna uygun olmaz.

Kurtarıcı beklentisi ile ilgili olarak eksikliği en fazla hissedilen araştırmalar bu beklentinin niteliği, bilgi kaynakları ve beklenti içinde olanların toplumdaki oranları hakkındadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de bu konuda sosyolojik ciddi araştırmalar mevcut değildir. Hâlbuki böylesi toplumun bekasını da ilgilendirebilecek bir mesele hakkında resmi kurumların da, sivil yapılanmaların da pek çok çalışma yapması/ yaptırması gerekirdi. Dini nitelikli örgütlü yapıların, özellikle tarikatların kurtarıcı beklentisini hep diri tuttukları bilinmesine rağmen, konuyu anlamayı kolaylaştıracak yeterince bilimsel veri malesef mevcut değildir.

2. Mehdi, Mesih, Müceddid Kavramları ve Bu Kavramların Müslüman Geleneğindeki Serüvenine Kısa Bir Bakış

Kurtarıcı beklentisi ile ilgili Müslüman gelenekte en çok kullanılan kavram “mehdi”dir; “hidayete erdirilmiş”, “doğru yola ulaştırılmış” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak “Dünyanın son zamanlarında ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti yeryüzüne hâkim kılacağına inanılan kurtarıcı.” şeklinde tanımlanmaktadır. Mehdi’nin ortaya çıkacağı zaman olarak Kıyametten hemen öncesine işaret edilmektedir. Mehdi’nin diğer insanlardan farkı ise Allah tarafından “yeryüzünü adaletle doldurmak”la görevlendirilmiş olduğuna inanılmasıdır.

Kur’an kendisinin “hidayete erdirici” olduğundan söz etmesine rağmen “mehdi” kavramına yer vermez. Ancak “mehdi” Arapça sık kullanılan kavram-

lardan birisidir. Dört halife döneminden söz eden bazı rivayetlerde onlar için “mehdi” ifadesi kullanılmıştır. Tarihsel akışa baktığımızda “mehdi”nin kavramsallaşma sürecinde dikkat çeken ismin Muhammed b. El-Hanefiyye olduğu dikkat çekmektedir. “Vasi oğlu mehdi” ifadesi Muhammed b. El-Hanefiyye için kullanılmıştır. Onun 81/ 700 yılındaki ölümünü müteakip özellikle gayri Araplar arasında ortaya çıkan onun ölmediği Radva dağında gizlendiği, kıyametten önce insanların arasına geri dönüp, yeryüzünü adaletle dolduracağı şeklindeki düşünceler, daha sonra İmamiyye’nin imamet nazariyesinin tamamlayıcı unsurlarından birisi olmuştur. (Bk. Hasan Onat, Emeviler Devri Şii Hareketleri, İst. 2017, 112-114) Şii gelenekte Mehdi 12. İmam Muhammed el-Mehdi’dir. 255/869 yılında doğmuş, 260/874 yılında küçük gizlilik dönemine, 328/940’ta da büyük gizlilik dönemine girmiştir; kıyamet kopmadan önce insanların arasına tekrar dönecektir. (Şia’da mehdilik konusunda bk. Cemil Hakyemez, “Şia’da Beklenen Kurtarıcı İnancı ve Günümüzdeki Yansımaları”, Beklenen Kurtarıcı İnancı, Kuramer, İst. 2017, 89-113)

Müslüman gelenekte “mehdi” ile birlikte kullanılan kavramlardan birisi de “Mesih”tir ve Hz. İsa için kullanılmıştır. Geleneksel anlayışta -Şii, Sünni- Hz. İsa çarmıhta ölmemiş; Allah katına yükselmiştir; kıyamete yakın bir dönemde yeryüzüne dönecek ve Mehdi’ye yardım edecektir.

“Mesih” kavramı İslam’dan önce mevcuttur; hem Yahudi, hem de Hristiyan gelenekte kıyamete yakın gelmesi beklenen kurtarıcı Mesih olacaktır. Yahudilikteki mesih fikrinin kökeniyle ilgili şu tespitler dikkat çekicidir: “Yahudilikteki mesih (İbr. Maşiah) fikri ve kavramı uzun zaman içerisinde değişim göstermiştir. İbranice’de ‘meshedilmiş’ anlamına gelen bu kavram, başı yağlanmak suretiyle resmen göreve başlayan kral ve kohen için kullanılırdı. Hz. Davud kral olduktan sonra güçlü bir devlet meydana getirince, büyüklüğünü ve ihtişamını ifade etmek için halk tarafından mesih olarak nitelendirilmiştir. Hz. Davut’un kurduğu İsrail krallığının parçalanıp yok olmasından sonra, onun soyundan başka bir Davudi kralın, yani mesihin İsrail krallığını yeniden kuracağı inancı oluştu.” (Baki Adam, “Yahudilik”, Dinler Tarihi El Kitabı, ed. Baki Adam, Ank. 2015, 94) Başlangıçta Hz. Davud’un ihtişamı için kullanılan mesih kavramı yavaş yavaş dini içerik kazanmaya başlamıştır. Artık mesih, “sadece bir askeri ve siyasi lider olmayıp, aynı zamanda asalet ve adaletle hüküm verecek adil bir hakim” olarak görülmeye başlanmıştır. “Ortodoks Yahudilere göre Yahudiliğin birçok kurum ve kurallarının yeniden işlerlik kazanması mesihin gelmesine bağlıdır. Kutsal toprakların tamamen ele geçirilmesi, mabedin yeniden inşası, kurban gibi mabede bağlı temel Yahudi ibadetlerinin uygulanması, kısas gibi ağır cezai hükümlerin yürürlüğe girmesi, hatta bazı gruplara göre devletin kurulması bile mesihle bağlantılıdır. Bu gruplar, mesih gelmeden kurulduğu için bugünkü İsrail devletini küfür devleti olarak değerlendirmektedirler. Bu ba-

kımdan mesih inancı günümüz Ortodoks Yahudiliğinde merkezi bir konuma sahiptir.” (Adam, aynı eser, 95) Yahudilikteki bu mesih beklentisinin tarihte pek çok mesihin ortaya çıkmasını beraberinde getirdiği, en ünlü mesihlerden birisinin de Sabatay Sevi olduğu bilinmektedir. Sabatay Sevi’nin daha sonra iddiasından vazgeçmesi, Mehmet adını alarak Müslüman olması Yahudiler arasında ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu tür örnekler ve Mesihçi anlayışla irtibatlı olan bazı kehanetlerin gerçekleşmemesi, bazı Yahudi grupların bilime, san’ata ve siyasete yönelmesinde, bu yollarla “İsrail’i yüceltme” çabasına girmesinde etkin olmuştur. (Baki Adam, “İsrail: Kutsal Halk, Kutsal Ülke”, TYB Akademi, yıl 7, sayı 21, Eylül 2017, 23) Kısaca ifade etmek gerekirse; “Mesih telakkisi Yahudilikte çok köklü bir inanç olup Yahudi amentüsünün esaslarından biridir.” (Harman, “Beklenen Kurtarıcı İnancının İslam Öncesi Dini Arka Planı”, 47)

Mesih beklentisi ve inancı Hristiyanlıkta da inanç esasları arasında yer almaktadır. “Credo” olarak bilinen “İznik-İstanbul İnanç İlkeleri formülü, Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri’nde şöyle yer almaktadır: “Görünen ve görünmeyen varlıkların Yaratanı, yeri ve göğü yaratan, her şeye kadir olan Tanrı Baba’ya inanıyorum. Tanrı’nın biricik oğlu tek Rab ve ezelde Baba’dan doğmuş olan Mesih İsa’ya inanıyorum. O Tanrı’dan gelen Tanrı, Nur’dan Nur, Gerçek Tanrı’dan Gerçek Tanrı’dır. Yarattılmış olmayıp Baba ile aynı özdedir ve her şey onun aracılığıyla yaratılmıştır. Biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için gökten inmiş Kutsal Ruh’un kudretiyle vücut bulmuş Bakire Meryem’den doğmuştur. Pontius Pilatus döneminde bizler uğruna çarmıha gerilmiş, acı çekerek ölmüş, gömülmüş ve Kutsal Kitaplarda yazıldığı gibi üç gün sonra dirilmiş ve göğe çıkmıştır. Baba’nın sağında oturmaktadır. Dirileri ve ölüleri yargılamak amacıyla şanla yeniden gelecek ve hükümdarlığının sonu gelmeyecektir. Peygamberlerin ağzıyla konuşmuş olan Baba ve Oğul’dan çıkıp, Baba ve Oğul ile birlikte tapılan ve yüceltilen, hayatın kaynağı ve Rab olan Kutsal Ruh’a inanıyorum. Havarilere dayanan, Katolik (evrensel) ve Kutsal olan tek Kilise’ye inanıyorum. Vaftiz olunarak günahların bağışlanacağını kabul ediyorum. Ölülerin dirilişini ve ebedi hayatı bekliyorum. Amin.” (Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, çev. Dominik Pamir, İst. 2000, 64) Katoliklerin bugün de inandıkları bu amentü Hristiyanların İsa’nın ölmediğine, kıyametten önce yeryüzüne döneceğine inandıklarını açıkça göstermektedir. İlginç olan bu anlayışın benzer bir şekilde Müslümanların geleneğinde de yer bulmuş olmasıdır. Kur’an Hz. İsa’yı diğer peygamberler gibi bir peygamber olarak görmektedir ve “Mesih” ifadesinin İsa’nın geri dönüşü ile bir irtibatı olduğunu söylemek mümkün değildir. Kur’an’a göre Hz. İsa’nın ölmediğini söylemek de, her ne kadar böyle yorumlar mevcut ise de, doğrusu biraz aşırı yorum olarak değerlendirilebilir.

Mesih meselesinin Müslümanların düşünce dünyasında nasıl yer bulduğu; Kur’an’daki Hz. İsa ile ilgili bazı ayetlerin bu anlayış doğrultusunda yorum-

lanmaya ne zaman başlandığı, bu hususun Hadis literatürüne nasıl girdiği özel olarak araştırılmayı hak eden konular arasındadır. Elbette kültürler arası etkileşim olacaktır; Hristiyan iken Müslüman olanların bu fikirleri taşımış olmaları da mümkündür. Burada bizim açımızdan önemli olan, Kur'an'da açıkça yer almayan Hz. İsa'nın ölmediği, kıyamete yakın insanların arasına döneceği gibi bir hususun hem Kur'an'ın anlaşılma biçimini etkileyerek tefsirlerde, hem de hadislerde yer bulması; Müslüman gelenekte de adeta bir iman meselesi gibi anlaşılabilmesidir.

Müceddid kelime olarak “yenileyen” “yeni bir şekil veren”, “yenilik yapan” gibi anlamlara gelmektedir. Tecdid yenilemek, yeni bir yol açmak demektir. Müceddid “din”i yenilemek, yani tarihsel akış içinde, anlayış planında oluşacak olumsuzluklardan (bid’at ve hurafelerden) dini arındırmak amacıyla Allah tarafından her asırda görevlendirileceğine inanılan kimselerdir. Bu konunun dayanağı olarak zikredilen en bilinen hadislerden birisi şöyledir: “Şüphesiz ki, Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinî işlerini yenileyecek bir müceddid gönderecektir.” (Ebu Davud, Melahim, 1)

Her ne kadar müceddid meselesinin doğrudan kıyametle ve mehdilikle irtibatı yoksa da, mehdinin aynı zamanda müceddid olacağı, Kadıyanilik gibi bazı mezheplerin müceddidliği kendi amaçları için bir basamak olarak kullanmaları konu ile ilgilenmeyi gerektirmektedir. Müceddidlikle ilgili sorun, onun da Allah tarafından özel olarak görevlendirilmiş olacağı inancıdır.

3. Kıyamet ve Kıyamet Alametleri Meselesi

Kıyamet “öldükten sonra dirilmek, ayağa kalkmak”, “Allah’ın huzurunda ayakta durmak” gibi anlamlara gelmektedir; evrenin düzeni bozulduktan sonra insanın yeniden dirilmesiyle başlayan sürecin adı da Kıyamettir. Kur'an'da, öldükten sonra dirilme ile sürecin başlangıcı “Son Saat”, “Kıyamet saati” gibi anlamlara gelen “es-sâ’ah” kelimesiyle ifade edilmektedir. Ahiret gününe, yani insanın öldükten sonra yeniden diriltileceğine olan iman, İslam’ın temel iman esaslarından birisidir.

Kur'an kıyametin muazzam bir değişim ve dönüşüm olacağına dikkat çekmektedir. Yer ve gökler bambaşka olacak (14/48); güneş katlanıp dürülecek, dağlar savrulup yürütülecek (81/1-2); ay kararacak, güneş ve ay bir araya getirilecek (75/8-9); yeryüzü sarsılacaktır (56/1-6). “Son Saat” çok dehşetli olacak, anneler emzirdikleri çocuklarını unutacak (22/1-2); göklerde ve yerde olanlar savrulacak (101/4), düşüp bayılacaktır (39/68, 27/87). Kur'an insanı ürperten bu hususları dile getirirken bir gerçeği açık seçik ortaya koymaktadır: “Son Saat”ın, Kıyamet’in bilgisi Allah katındadır; hiç kimse kıyametin ne zaman kopacağını bilmez (7/187-8, 31/34); o, ansızın gelecektir (47/18) ve Hz. Muhammed de kıyametin ne zaman kopacağını bilmemektedir (79/42-44).

Kur'an kıyametten ve kıyametin dehşetinden söz etmesine, kıyametin "ansızın" olacağını, ne zaman kopacağını hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini ifade etmesine rağmen, "kıyamet alametleri" adı altında Kur'an'la hiç bağdaşmayan muazzam bir birikim oluşmuştur. Bu birikimin Kur'an'daki kurucu ilkeler ve ilgili ayetler çerçevesinde eleştiri süzgecinden geçirilmesi bir sorumluluk olarak karşımızda durmaktadır. "Unutulmamalıdır ki artık 'ahir zaman' anlamında kıyamet zamanındayız. Alametlerle ilgilenmek yerine, kıyamete hazırlıklı olup olmadığımızla meşgul olmalıyız." (Mehmet Okutan, Kur'an'a Göre Yedi Aşamada Ahiret, İst. 2017, 60)

Kıyamet alametleri ile ilgili şu tespitler dikkat çekicidir: "Hadislerde dinî yozlaşmayı ve ahlâkî bozuluşu haber veren olayların kâinatın kozmik düzeninin yıkılışına işaret eden belirtiler olmaktan çok ferdi ve toplumu yok oluşa götüren birer alâmet olduğunu kabul etmek daha isabetli bir hüküm olmalıdır. Resûl-i Ekrem'e atfedilen rivayetlere dayanılarak kıyamet alâmetleri arasında zikredilen ve Kur'an'da haklarında bilgi bulunmayan decâlin çıkışı, mehdînin zuhuru ve Hz. Îsâ'nın gökten inişine dair inançlara gelince, Selefiyye dışındaki Sünnîler'in de kabul ettiği epistemolojik anlayışa göre İslâm akaidi açısından bunlara inanma mecburiyeti yoktur. Zira bunlar Kur'an'la sabit olmadığı gibi mütevâtir hadislerle de teyit edilmiş değildir. Her şeyden önce nüzûl-i Îsâ inancına dayanak teşkil eden rivayetlerdeki bilgiler Hz. Îsâ'nın tabii bir şekilde öldürüldüğünü bildiren âyetlerle çelişmekte (Âl-i İmrân 3/55; el-Mâide 5/117), ayrıca Resûl-i Ekrem'in ardından peygamber gelmeyeceği ve her insanın belli bir süre yaşadktan sonra öleceği gerçeğine aykırı düşmektedir. Nüzûl-i Îsâ'nın Hristiyanlara ait bir inanç olduğunu dikkate alarak Kur'an'la uyuşmayan bu tür âhâd rivayetlerin tedvin döneminde Hristiyanlardan İslâm akaidine intikal etmiş olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir." (Yavuz, DİA, c. 25, 524)

Kurtarıcı beklentisi kıyametle irtibatlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'ın kurucu ilkelerini esas aldığımız takdirde ne kıyamet alametlerinden, ne mehdilik meselesini kıyamet süreci ile irtibatlandırabilmekten söz edilebilir. Mehdi'ye biçilen ömür muhtelif rivayetlerde beş, yedi veya dokuz yıl olarak belirlenmektedir. Bu durumda yeryüzü adaletle doldurulmuş olsa bile, insanlara fazla bir fayda sağlamayacak demektir. Hz. İsa'nın ölmediği düşüncesi Kur'an'a aykırı olduğu gibi, onun geldiği inancı da Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu görüşüyle çelişmektedir. Eğer peygamber olarak değil, sıradan bir insan olarak gelecek ise, gelmesinin bir anlamı olmayacaktır; peygamber olarak gelecekse bu defa Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu inancını tartışılır hale getirecektir.

4. Mehdilik Konusundaki Bilgi Kaynakları

Kur'an ne "beklenen kurtarıcı" anlamında bir "mehdi"den, ne de mehdilikten söz eder. Müslümanların üretmiş oldukları kültür açısından konuya baktığında mehdilik meselesindeki belirleyici olmuş bilgi kaynağının hadisler olduğu açıkça görülmektedir. Daha sonra bu konu ile ilgili pek çok kitap yazılmış, pek çok kitapta bu konudan bahsedilmiştir.

Mehdilik konusu tartışılırken Kur'an'a ve hadislere müracaat edilmesini anlamak mümkündür. Kur'an ve hadisler hem bilginin güvenilirliği, hem de herhangi bir fikrin fazla tartışılmaksızın benimsenmesini kolaylaştırması bakımından ilk akla gelen başvuru kaynaklarıdır. Ancak bu hususla ilgili iki temel yanılaşa dikkat çekmek gerekmektedir. Birincisi, Kur'an'da açıkça yer almayan bazı görüş ve düşünceleri meşrulaştırmak için zorlamak, onlara Kur'an'da yer açmaya çalışmak, aşırı yorum yapmak pek de Kur'an'ın ruhuna uygun bir davranış değildir. Bir şeyin doğru ve güvenilir olması için illa Kur'an'da ve hadislerde yer alması gerekmez. Herhangi bir fikre zorla Kur'an'dan kanıt bulmaya çalışmak da onun doğru olduğu anlamına gelmez. İkincisi, hadislerde mehdiden ve mehdilikten söz edildiği doğrudur; bu durum ne bu sözlerin kesin olarak Hz. Peygamber'e ait olduğunun kanıtıdır, ne de bu hadislere eleştirel çerçevede yaklaşılmamasının hadis inkârcılığı olarak nitelendirilmesine meşruiyet sağlar.

Her şeyden önce mehdilikten söz eden hadislerin muhtevaları birbirinden çok farklıdır. Hadis inkârcısı olmakla itham edilmekten korkmayan bir bilim adamı bu hadisler arasındaki çelişkileri görmekte hiç de zorlanmaz. Bu konuyu hadis ilmi bağlamında araştıran Ahmet Yücel'in ulaştığı sonuç şöyledir: "Mehdi ile ilgili hadislerin büyük çoğunluğunun zayıf veya uydurma olduğunda görüş birliği bulunduğu görülmektedir. Bestevi'nin mehdi hadislerinden 42 merfu rivayetin zayıf veya mevzu, sadece 8 rivayetin sahih veya hasen olduğu tespiti de bu durumu desteklemektedir. Dolayısıyla mehdi ile ilgili rivayetlerin mütevatir olmaları bir yana sahih oldukları bile tartışmalıdır. Mevcut rivayetlerden hareketle mehdinin geleceği ileri sürülemeyeceği gibi bunlardan hareketle herhangi bir inanç da oluşturulamaz." (Ahmet Yücel, "Mehdi Hadislerinin Temel Hadis Kaynaklarındaki Anlamı", Beklenen Kurtarıcı İnancı, Kuramer, İst. 2017, 170) Ne var ki mehdilik meselesini dini açıdan temellendirmek isteyenler bu konudaki hadislerin bırakın tartışılmasını, mütevatir olduklarını bile ileri sürebilmişler; mütevatir kabul edilmeleri için de toplumda bu anlayışın yaygın olmasını delil göstermişlerdir.

Mehdilikle ilgili olan hadislerin muhtevası analiz edildiğinde mehdinin kimliği ile ilgili farklı görüşler dikkat çekmektedir. En ilginç rivayetlerden birisi İbn Mace'de yer almakta ve "Meryem oğlu İsa'dan başka mehdi yoktur" şeklinde ifadesini bulmaktadır. (İbn Mace, Fiten, 24) Yine İbn Mace'de yer alan Hz.

Ali'nin sözü olarak Muhammed b. El-Hanefiyye'den nakledilen bir rivayette mehdinin "ehl-i Beyt"ten olduğu (Fiten, 34); Ahmed b. Hanbel'in naklettiği rivayette de Hz. Peygamber'in "Mehdi bizden, Ehl-i Beyt'tendir" dediği aktarılmaktadır. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 84) Süfyani mehdiden söz eden rivayetler de vardır. Mehdinin hangi yerde ortaya çıkacağı konusunda da farklı görüşler mevcuttur; bu hususla ilgili Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir rivayet şöyledir: "Siyah bayrakların Horasan tarafından geldiğini görürseniz ona geliniz; onların arasında Allah'ın halifesi Mehdi de vardır." (Müsned, V, 277). Ayrıca mehdinin hakimiyet kurduktan sonra beş, yedi veya dokuz yıl hükümlan olacağı şeklinde hadisler de mevcuttur. (İbn Mace, Fiten, 34; Tirmizi, Fiten, 53)

Kurtarıcı beklentisi ile hadisler veya bazı âlimlerin görüş ve düşünceleri, beklenti eğiliminde olan insanların tutum ve tavırlarını pekiştirme gibi bir işlev görmektedir.

Mehdilik konusunun en yoğun işlendiği alanlardan birisi de Tasavvuttur. Tasavvufi düşüncede belirgin olan batını zihniyet ve vahyin sürekliliği anlayışından beslenen ilham, keşf ve keramet algısı mehdilik meselesinin kolayca yer bulmasına ve mehdilik iddialarına imkân sağlamış olmalıdır. Nitekim Hallac'ın (309/922) mehdilik iddiasında bulunduğu şeklinde görüşlerin yanında, onun ölmediğine, tekrar döneceğine inanan kimselerin varlığından da söz edilmekte; Sufi geleneğe mehdilik fikrinin Hallac'la birlikte girdiği söylenmektedir. (Mahmut Çınar, Tarihte ve Günümüzde Mehdilik, İst. 2016, 65-66) Tasavvufi düşüncede mehdilik meselesinin kalıcı hale gelmesinde en büyük hissenin İbn Arabî'ye ait olduğu bilinmektedir. İbn zira o, meşhur eseri *Fütuhât*'ta mehdilik meselesine geniş yer ayırmıştır. Günümüzde hemen her tarikatta mehdilik konusu bilinçli olarak işlenmekte, pek çok kimse şeyhinin ya zamanın "kutb"u veya mehdi olduğuna inanmaktadır.

5. Kurtarıcı Beklentisi ve Yeni Mezhebi Oluşumlar

Müslüman gelenekte kıyamet süreciyle ve adaletin tahakkuku ile irtibatlandırılmış, Allah tarafından görevlendirileceğine inanılan bir mehdi beklentisi vardır. Müslümanlar açısından özellikle son iki asır, gerçekten acılarla doludur. Bu durum, hem kurtarıcı beklentisini en üst düzeye taşımış, hem de toplumun acılarından beslenerek iktidarı dönüştürmek isteyenlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. "İslam'ın ilk bininci yılının sona erip ikinci bin yılının başladığı bir dönemde Müslümanların Hindistan'da mağlup duruma düşmeleri, Osmanlı'nın zayıflamasıyla Kuzey Afrika'nın gayrimüslimler tarafından işgal edilmesi, Müslümanlar arasında yeni mehdici hareketlerin çıkmasına sebep olmuştur. İran'da XVII. Asırda Şii kültür çevresinde Babilik-Bahailik, Hindistan'da XIX. Asırda Sünni kültür havzasında Kadıyanilik önemli iki mehdici-mesihci harekettir. Bu hareketler Müslümanları pasifleştirirken, Kuzey Afrika'da çıkan Mu-

hammed Mehdi'nin öncülüğündeki Senusi hareketi, bu bölgenin sömürgeleştirilmesine karşı direnen özgürlük, eğitim ve ıslahat hareketi olmuştur. Hint alt kıtasında Kadıyanilik, Türkiye'de Nurculuk ve Gülen Hareketi, mehdiliği veya onun görevlerinden bir kısmını şahs-ı manevi olarak temsil ettiklerini iddia ettiler. Hatta Risale-i Nur Mehdi projesi olarak görüldü." (Sönmez Kutlu, "Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasi ve Dini Hareketlerde Mehdilik Tipolojileri", Beklenen Kurtarıcı İnanıcı, Kuramer, 2017, 349-50) Kıyamet beklentisiyle harmanlanan kurtarıcı beklentisi, İslam dünyasında pek çok yeni siyasi oluşumun ortaya çıkmasına yol açacak gibi görünmektedir.

Mehdi beklentisinin en yoğun işlendiği örgütlü yapılar tarikatlardır. Tarikatların ilham, keşf ve kerametle alternatif bir epistemolojiye sahip oldukları, batını zihniyetle İslam'ı anladıkları düşünülecek olursa, önümüzdeki zaman diliminde bu yapıların içinde yeni mezhebi oluşumlara doğru evrilmelerin muhtemel olduğu söylenebilir. Tarikat yapılanmalarındaki yorum farkları İslam'la özdeş gibi algılanmaya başlandığında farklılaşma süreçleri mezhepleşme aşamasına girmiş olur. Kurtarıcı beklentisi tıpkı Kadıyanilikte olduğu gibi farklılaşmanın kurumsallaşmasını kolaylaştıran bir işlev görebilir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İslam dünyasında mehdilik meselesi ve mehdi beklentisi geçmişte de, bugün de kitleler üzerinde etkili olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bu meseleyi Müslüman gelenekte farklı ve önemli kılan beş husus vardır: Birincisi, mehdinin zuhurunun kıyametle irtibatlandırılması; mehdiye kıyamet kopmadan önce yeryüzünü adaletle doldurmak gibi bir misyon yüklenmesidir. İkincisi, mehdi Allah tarafından kurtarıcı olarak görevlendirilmiş bir kimse olacaktır. Üçüncüsü, bu düşüncenin kıyametle irtibatlı olmasına rağmen, neredeyse 14 asırdır, zaman zaman mehdilik iddiası ile ortaya çıkan kişilere, mehdinin zuhuru ile ilgili belirlenen zamanda zuhurun olmamasına rağmen varlığını sürdürebilmesidir. Dördüncüsü vahyin sürekliliği fikrinden beslenmesidir. Beşincisi ise, mehdilik iddiası ile ortaya çıkan şahısların yanında, kurtarıcı fikri etrafında bir takım mezheplerin vücut bulmasına imkân sağlamasıdır. Günümüzde özellikle tarikatlarda mehdi, müceddid gibi kavramlarla ilgili düşünceler oldukça revaçtadır; pek çok tarikat şeyhinin beklenen kurtarıcı / mehdi olduğu şeklinde iddialar açıkça dile getirilebilmektedir. Mehdiliğin yanında şeyhlerinin "asrın müceddidi" olduğunu iddia eden tarikatlar da vardır. İçinden geçtiğimiz süreçler veya "tuhaf zamanlar" ortamın "kurtarıcı" beklentisi için fevkalade müsait olmasını beraberinde getirmektedir.

Türkiye'de ve İslam coğrafyasında "kurtarıcı beklentisi" canlı ve etkilidir. İmamiyye Şia'sının beklediği mehdi 1184 yıldır gizli olarak yaşadığına inanılan 12. İmam Muhammed Mehdi'dir. Özünde kitleleri pasif hale getiren anlayış ye-

niden yorumlanmış ve İran İslam Devrimi'nin en temel dinamiklerinden birisi haline gelmiştir. Velayeti Fakih nazariyesi Gizli İmam'ın yani beklenen Mehdi'nin yetkilerinin artık fukahaya devredildiğini; fukahanın gizlilik döneminde İmam'ın tüm yetkilerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Böylece kitleleri etkisiz hale getiren mehdi beklentisi 1979 İran İslam Devrimi'nin en mühim dinamiklerinden birisi olmuştur. Humeyni, Mehdi'nin döneceğine inanmanın ortamı onun için hazırlamak gibi bir sorumluluk doğurduğunu ifade ederek halkı harekete geçirmiştir.

Kurtarıcı beklentisinin tarih boyunca geniş halk kitlelerinde niçin makes bulduğu, mehdilik iddiası ile ortaya çıkanların başarısızlıkları görüldüğü halde bu beklentinin niçin hala diri kaldığı iyi anlaşılabilirse, böylesi bir anlayışı yok farzetmek veya ona savaş açmak yerine onu anlamaya çalışmanın daha doğru bir yaklaşım biçimi olduğu kolayca anlaşılabilir. Böylece kurtarıcı beklentisini istismar etmeye kalkışacakların verecekleri hasarlar azaltılabilir; konunun ticaret aracı olarak kullanılması bir nebze de olsa önlenebilir. Ayrıca bu beklentinin varsa bazı olumlu katkıları da anlaşılabilir.

Mehdiliğin Kur'an'da yer almadığı için iman meselesi olmadığı; inanmanın dinden çıkmayacağı veya inananın daha iyi Müslüman olacağı anlamına gelmeyeceği hususunu açık yüreklilikle ifade etmeliyiz. Şayet aşırı bir perspektiften meseleye bakılmıyorsa, hiç kimse ne mehdiliğin ne de mesihliğin İslam'ın kurucu unsurlarından olduğunu söyleyebilir. İşin gerçeği Kur'an'ın kurucu ilkeleri esas alındığı takdirde Kur'an'ın kendisinin "mehdi" olduğu ortaya çıkar; Kur'an, her ne kadar farklı yorumlar çıkartılmış ise de, Hz. İsa'nın da öldüğünü söyler. Bu gerçekler Müslümanların bir kısmının mehdilik, mesihlik gibi meseleleri iman esası gibi gördükleri gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü her ne kadar Kur'an'dan taklidi imana meşruiyet devşirmek pek kolay değilse de, Müslümanlar bunu başarmışlar; tahkiki olmayan imana bir yer bulmuşlardır. İşin ilginç örneklerinden birisi Maturidi gelenekte karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki Maturidiler, İmam Maturidi'ye rağmen taklidi imanı caiz görmüşlerdir. Bu sebeple mehdiliğin İslam'da yerinin olmadığı şeklindeki söylem yerine, onun gelenekte mevcut olduğunu vurgulamak daha yararlı olacaktır diye düşünüyoruz. Din ve gelenek ayırımı yapabilmek her ne kadar kolay değilse de, geleneğin dinle özdeşleştirilmemesi gerektiği konusunda küçücük bir farkındalık mehdiliğin iman meselesi gibi görülmemesini sağlayabilir. Bu konuda Şii düşüncenin içinden eleştirel bir duruş beklemek de, her ne kadar imkânsız değilse de, pek de kolay değildir. Şii gelenekte mehdilik, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, iman esası olarak kabul edilen İmamet'in içinde mütalaa edilmektedir.

Müslüman gelenekte kurtarıcı beklentisi ile ilgili mevcut kültürel altyapı yeni mehdilerin uygun koşullarda ortaya çıkabileceğini ve toplumda taraftar

bulabileceğini göstermektedir. Bu meselenin doğrudan dinle irtibatının olmadığı, iman esasî gibi mütalaa edilmesinin yanlış olduğunun bilinmesi elbette önemlidir. Ancak daha önemli olan, birey bilincinin gelişmesi, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve devletin adaleti hayatın bütün alanlarında etkin kılmasıdır. Kurtarıcı beklentisinin toplumun geleceği ile ilgili varoluşsal tehdit algısıyla, adaletsizliğin adalet duygusunu zedeleyecek boyutlara ulaşmasıyla, ekonomik krizlerin insan onurunu zedelemeye başlamasıyla ve güven duygusunun erimesiyle beraber ihtiyaç olarak depresmeye başladığını bilmekte fayda vardır.

Kurtarıcı beklentisinin toplumda makes bulmaya başladığı zaman ne tür sonuçlar doğurabileceği, eline silah alarak etrafına topladığı kimselerle birlikte isyana kalkışanların yapıp ettiklerinin ve bu fikir etrafında oluşan mezheplerin iyi tetkik edilmesiyle daha iyi anlaşılabilir. Bu bağlamda Mirza Gulam Ahmed ve kendi isimlendirmeleriyle “Müslüman Ahmediyye Cemaati” ilginç bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye’nin yaşadığı 15 Temmuz kalkışması da bu tür fikirlerin zaman zaman patlamalara yol açabileceğini açıkça göstermektedir. Maalesef 15 Temmuz kalkışması ile ilgili çok konuşulması, yazılması ve yapılmasına rağmen, meselenin dini arkaplanı, bu süreçte etkin olan zihniyet bir türlü tartışma konusu yapılmamış, yapılması da pek istenmemiştir. Hiç kimsenin kurtarıcı beklentisi ile ilgili inancına elbette müdahale edilemez. Ancak olayın insanların dini hassasiyetlerinden yararlanarak, meşru olmayan yollarla devleti ele geçirmek gibi bir boyutu ortaya çıktığı için, işin dini boyutunu tartışmadan, soruna yol açan kökleri tespit etmeden benzeri kalkışmaları önleyebilmek pek mümkün olmayacaktır. 15 Temmuz kalkışmasında devletin kayıt dışı dini gruplara alan açması ve devletin gücü kullanılarak devlette illegal yollarla hâkimiyet kurmaya çalışılması önemli bir faktör olarak karşımızda durmaktadır.

Konuya farklı bir açıdan baktığımızda kurtarıcı beklentisinin külün içindeki kor misali umut köklerini diri tutan bir boyutunun olduğunu da görmezlikten gelmek mümkün değildir. Sorun bu beklentinin her zaman istismara açık olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için bilgi boyutunda Hz. Muhammed’den sonra Allah tarafından bütün insanlık için özel olarak görevlendirilme diye bir şeyin olmayacağını, hiç kimsenin Allah’tan vahiy aldığı iddiasında -İslam’ın içinde kalarak- bulunamayacağını bilmesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle mehdilik iddiasında bulunacakların dinden meşruiyet devşirmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

Kurtarıcı beklentisinin Müslümanların üretmiş olduğu kültürde de yer bulduğuna ve doğru anlaşılması için özel çaba sarf edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştik. Bu bağlamda ilginç bir tespiti daha yer vermekte fayda görüyoruz: Yahudilikte var olan “Mesih” kavramının içeriğini Müslümanların geleneğinde

büyük ölçüde taşıyan “mehdi” kavramıdır; mesih kavramı da içerik değiştirerek kendine yer bulabilmiştir. Kùltürler arası etkileşimin doğal olduğunu düşünüyöruz. Fakat İslam’dan önce farklı kùltürlerde mevcut olduğu bilinen, Yahudilik’te de “Mesih”le ifade edilen bu kurtarıcı beklentisinin İslam düşünçesine nasıl intikal ettiği, teşekkùl süreçlerinin nasıl olduğu henüz yeterince aydınlatılabilmiş bir husus değildir. İşin ilginç yanı İslam öncesi dönemde de kullanılan “mehdi” kavramı İslam’la birlikte, muhtemelen Yahudilikten de etkilenecek dini bir içerik kazanmıştır; “Mesih” kavramı da mehdilikle irtibatlandırılarak kullanılmaya devam etmiştir. Kur’an’da “Mesih” Hz. İsa için kullanılır; fakat onun ölmediği gibi bir içerik taşımaz. Hz. İsa’nın ölmediği şeklindeki anlayış toplumda yer bulunca Kur’an’daki bazı ayetler de o doğrultuda yorumlanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla sadece mehdi/mesih meselesinde değil, pek çok konuda İslam öncesi kùltür ve medeniyetlerinin kùltürel birikiminin İslam toplumunu bir şekilde etkileyebildiğini, bu anlamda İslam toplumunun içinde bulunduğu sosyokùltürel atmosferden bağımsız olmadığını görmek ve meseleleri tartışırken bu zemin üzerinden hareket etmekte fayda vardır.